
Az újrakezdés szellemi és lelki szükséglete

Bevezető elmélkedés az ökológiai gondolkodásról és a mitológiai ember természetéről

KISS TAMÁS

Az ökológiai gondolkodás messze nem azonos az ökológia tudományának megszületésével, elvi és tudományos rendszerével. Az ökológiai gondolat, a Homo sapiens esetében, a léttel születő és a fajra jellemző létalakító viselkedésrendszert reprezentál, amely a sikeres adaptáció és túlélés alapfeltétele. Nem pusztán a mítoszok és a prehisztórikus vallásokat elemző tanulmányok szólnak a mitológiai emberről és az ökológiai társadalomról, hanem a jól ismert filozófiai művek zömében is központi figura, csak éppen nem kapott még nevet és pontosabb fogalmi behatárolást. Ráadásul most éppen egy olyan periódust él az emberiség, amelyben ismét a vissza a természethez jelszót zengi, visszakívánva egykori önmagát, különös késztetést érezve egy jóléti, de mégis ökológiai társadalom felépítésére. Az újrakezdés szellemi és lelki szükséglete egyre nagyobb méreteket ölt, csak hogy természetfilozófiai és tudománytörténeti visszatekintés és elemzés nélkül még elindulni sem lehet a megálmodott úton, mert például, az önhibáján kívül, technokrata szakbarbárrá lett egyén és a filozófus személyisége között többnyire feloldhatatlan ellentét feszül.

A konceptuális haladást elősegítendő, elemi szükséglet lenne a bölcselet és a természetfilozófia széleskörű, valamennyi egyetemen és főiskolán történő oktatása, hogy egyáltalán felmerülhessenek a hallgatókban azon kérdések is, melyeket jelen tanulmányban próbáltam felvázolni. E helyen, a terjedelem adta korlátokon belül, példák, érvek sokaságával kívánom igazolni az ökológiai gondolkodás történelmi, filozófiai jelenlétét, meghatározó jelentőségét az emberiség evolúciójában és megmaradásában. A természeti népek hagyományaiból vett minták mellett Homérosz hőskölteményei közül az Iliász, az emberiség különös lélektani pillanatára is felhívja a figyelmet, melyre szintén kitérek. Végezetül pedig a szerző közzétesz gyűjtéséből néhány mai mitológiai esetet, mellyel a mitológiai ember eleven létét kívánja igazolni.

Előhang

Amíg az ökológiai gondolkodást és a természetfilozófiát egy sajátos, kezdetben a természet és jelenségei által uralt kapcsolat hívta életre, mely elsődlegesen a szellemet és a lelket hozta lendületbe, addig napjaink egyik érdekes interdiszciplínáját, a humánökológiát egy ugyancsak specifikus szituáció váltotta ki, de ez már vészhelyzetből adódott. A természettel való együttélést és a róla való elmélkedést, legalábbis az első lépésekben, a spontaneitás, a véletlenszerűség és az intuíció vezérelték, melyet érdekes módon tényként fogad el biológus, evolúciókutató, etnológus és filozófus egyaránt, így pl. Platón, Bergson, Popper, Darwin, és legújabb művében Anzenbacher (4) is.

A humánökológia pedig lényegileg nem más, mint egy válasz-kísérlet, és talán egy lehetséges életmód-változtató alternatíva most bontakozó elmélete, feltárva az ember által létrehozott, jobbára művi környezet minőségét.

Micsoda különbség... De mondhatjuk, hogy részben csak látszólag, hiszen már Mínosz király idejében is antropocentrikusak voltunk, csak másképpen. Jobban féltünk a mindenségtől, mint ma, és a tapasztalatlanságból fakadó tragédiákból adódóan beláttuk a körülöttünk élőkkel való együttes létezés szükségszerűségét. De egy kicsit már akkor is humánökológiát kellett művelnünk, amidőn felderítettük a réteket, lápokot, erdőket, amikor enyhelyet készítettünk magunknak, vagy kunyhókat ácsoltunk, etológiai ismereteink alapján vadásztunk, csordákat legeltettünk, temetőket, óvodákat hoztunk létre, és így tovább. Már akkor sem lehetett a természet érintetlen az embertől. Szeretnénk nyomainkat. És mégis... Főleg lélektanilag hatalmas az űr, mondjuk a Krisztus előtti második évezred és napjaink között. Ijesztően felemelő, de egyúttal rémületes is, hogy ezen időintervallum alatt mit művelt önmagával a homo sapiens, no és környezetével... Jelen írás sajátossága, hogy maga is egy természetfilozófiai koncepció vázának első kivonata. Részben tudománytörténeti, de elsősorban elemző, elmélkedő oldalak sokasága, melynek magva az ókori Egyiptom és Hellász filozófiai és irodalmi műveiből táplálkozik, és természetfilozófiai gondolataik, eszméik megtartásával jut el napjaink problémáihoz. Belőlük született és általuk élhet tovább.

Néhány gondolat a mitológiai emberről

Talán azt is mondhatnám az elkövetkezendőkről, hogy továbbgondolás, kísérlet a beleérzésre, melynek célpontja egy réges-régen élt embertípus pszichéje, szelleme, természetfilozófiája. Kutatásaim azt látszanak igazolni, hogy még mi is bővelkedünk távoli ősünk lélektani, szellemi jegyeivel, csak többnyire féltve rejtegetjük azokat, pedig egész kultúránk és tudományos gondolat-építményünk Belőle eredt.

Nem kétséges, hogy a Homérosz körüli időkben másképpen élt és gondolkodott az ember, s éppen ezért szükségszerűen más nyelvet is beszélt. Itt nem az ógörög, latinra stb. gondolok, hanem az életvitelből, netán az ökológiai környezethez való gyökeresen eltérő kapcsolatából adódó kifejezésmódokra, így pl. a metaforák, allegóriák előfordulási gyakoriságára, a táncok, rigmusok, eposzok, iamboszok óriási szellemi és emocionális jelentőségére, melyek Arisztotelész Poétikájában is oly nagy erővel vannak jelen, mint például az eposzokat, tragédiákat díszítő elemek. (5)

Az egykori homo sapiens, a természet lényeit még fennhangon is megszólította, közvetlenebb kapcsolatok fűzték hozzá, hiszen nem légkondicionált palotákban, avagy pannel-zugokban élt. A félelem és a tisztelet vegyes hangnemében nyilatkozott meg a környező világról és elemeiről, számára a metafizikai lét testközeli érzékelhető volt, mondhatni viselkedési attitűdjeihez kapcsolódott, méghozzá elsődlegesen az ok formájában – de ne vágjunk mondanivalónk elé... Tán holisztikus gondolkodású lény lehetett... Kései utódai görcsösen szeretnék azzá válni, de fura filozófiáik miatt leginkább csak a szakbarbarizmusig jutnak el, avagy nem szívlelik meg ebben a kérdésben Popper érveit...

Utóbbi gondolatok fényében jelen szerzőnek is fel kellett tennie a kérdést, mégpedig önmagához, hogy miért éppen egy humánökológus vágott neki egy ilyen érzékeny témának, hiszen bizonyára nem lehet mindenben szakértő...

Meggyőződéssel vallom, hogy azon a ponton, ahol a történész, etnológus, régész munkája elkezdődik, vagy éppen véget ér, ott még semmi sem végleges, hiszen gondoljunk csak bele, a hagyományos, jobbra agrárcentrikus és egyéb jellegű tudománytörténeti munkákon kívül (6, 7, 8, 9) semmiféle kísérlet sem született arra nézve, hogy felvázolja a mitológiai ember/ősember, paleolit, neolit ember stb./lelkét, életét, aki a paleolittól a klasszikus kor végéig domináló szellem volt. Senki sem vállalkozott arra, hogy ezen premisszák alapján írja meg az ökológiai gondolkodás történetét, melyből napjainkra komoly szaktudományos problémák keletkeztek, elsősorban az ökológiában.

Jómagam is csak akkor kezdtem bele az igazi munkába, amidőn – olvasmányaim és humánökológiai kutatásaim alapján – megszületett bennem a mitológiai ember és az ökológiai társadalom fogalma, továbbá amidőn megdöbbenve észleltem az ökológia tudományának mélységes konceptuális válságát (10, 11, 12), melynek fundamentális okai között a történeti, filozófiai szempontok végletes lenézése és negligálása első helyen szerepel.

Hogyan is mutathatnám be a mitológiai embert és ökológiai társadalmát?

Jelen tanulmányban az iteráció eljárását célszerű alkalmazni. Először az ökológiai gondolkodásról kell néhány definíció értékű tézist közölni, majd főleg etnológiai, filozófiai és filológiai értekezésekre hagyatkozva próbálom kibontani a koncepciót. Mindehhez alapvető jelentőséggel bírtak Arisztotelész (13), Platón, Homérosz elmékedései, továbbá Frazer és kortársai jelentős etnográfiai, filológiai művei.

Az ökológiai gondolat az egyén és a természet jelenségei, illetve élő szervezetei között kifejlődő specifikus relációk, létalakító viselkedés-rendszerek működését jelentik, melyek kezdetben intuitív módon, véletlenszerűen, később pedig tudatosan irányítják a sajátos ember-természet kontaktus alakulását.

Az ökológiai gondolat, illetve gondolkodás kifejezi egyén és környezete komplementaritását, hiszen az evolúció során valamennyi élő szervezet a környezetből, abból az őselevesből, azon térből és anyaghalmazból eredt, melynek utód-elemei és lényei ma is egzisztenciális biztonságát képezik.

Az ökológiai gondolat genetikailag determinált, hiszen egy, az evolúció során kifejlődött lényben működik, melyet az adaptációk is mutatnak, ily módon univerzális jellegű, de organizációs fokoktól függően eltérő szintű, s ily módon más és más viselkedésekben nyilvánul meg. Ha az ökológiai gondolatot és gondolkodást kizárólag az ember specifikumának tekintjük, akkor az állatvilág vonatkozásában az ökogenetikai viselkedés, a növényvilágban pedig az ökogenetikai orientáció fogalmaival operálhatunk (14).

Az ökológiai gondolkodás, az ökogenetikai viselkedés és az ökogenetikai orientáció a megmaradás, szaporodás, elterjedés zálogai. Nélkülük nem jöhetett volna létre élő szervezet, így az ember sem, ezért állítjuk, hogy az élő léttel születtek. Az élet első pillanatát ugyanis már sikeres alkalmazkodási mechanizmusok eredőjének kell tekintenünk, mely adaptációs folyamatok a fajok és egyedek születésében, a termékenyülésben, az egyedvilágra jöttének megpróbáltatásaiban egyaránt létfontosságúak, hiszen létezését adnak, vagy kudarc esetén attól megfosztanak.

Ökogenetikai problémáról beszélünk, mert a viselkedés materiális hordozói, mint az elsődleges szabályozók, a gének, az evolúció során alakultak ki, ugyanakkor a fajok és populációik csak meghatározott ökológiai környezetekben folytathatják le viselkedési mozzanataikat: táplálkozásukat, pázásukat, ivadékaik gondozását – és így tovább.

Az első dolog, amit a mitológiai emberről el kell tömören mondanunk, hogy biologikum és misztikum együtt. Nem egy adott rassz szülötte, nem holmi kiválasztott törzs, vagy népcsoport különleges képességű élőlénye. Egyetemes emberi jelenség, az emberiség legáltalánosabb sajátosságait, viselkedéseit magában hordozó homo sapiens. Egy faj, úgy, ahogy az evolúció megszülte. Emócióit maga köré kivetíteni képes lény, ami egyedülálló jelentőséget kap kommunikációjában. További elemi tulajdonsága a képzelet, az elmével való alkalmazkodóképesség, melynek anatómiai háttere a neocortex, de benne él a hit, a remény és a rémület is. Ráutaltsága társaira és más fajok egyedeire, származásából következik.

A mitológiai ember csíra is, minden gyönyörűség és borzalom szülője, mert utánozó-készsége és tanulékonyága elméletileg határtalan. Az egyed lehet önvészélyes, de saját fajtát is végveszélybe sodorhatja. Tételezzük föl azonban, hogy a mitológiai ember még nem élt a menticídiummal, és csak annyi háborúságot folytat, amennyi az ego partikuláris kielégüléséhez feltétlenül szükséges, és összefügg a sikeres adaptációval. Nem tudatosult célja, az alapvető életjelenségek sikeres kiélése, szaporodik, gyűjtöget, vadászik, s mindezekben keresztül legfőképpen lelki és fizikális biztonságra törekszik. A biztonság biztosítása volt első tudományos doktrínája, amely azóta is végigkíséri, s példának okáért a hidegháborús fegyverkezési időszakban – amely ugyancsak messze van a mitológiai ember születésétől – patológikus szintet ért el. Mondhatnánk úgy is, hogy elemi erővel lángolt fel egyesekben a mitológiai ember egyik jellegzetes, egykoron létezése érdekében szükségszerű mentális megnyilvánulása.

A mitológiai ember szüli meg az oikos gondolatárt, méghozzá a természettel folytatott kapcsolatrendszerében. A faj, melynek egyedeiben felmerül a környezet fogalma. A

mitológiai ember szükségképpen ökológiai társadalomban élt, hiszen a család, nemzetiség, törzs, de még ezen csoportok megszületése előtt is az első ember az lehetett, akinek valamilyen mágikus hatása, kapcsolata volt a természet egészével, vagy bizonyos ökológiai tényezőkkel. Azon faktorokkal tudott érintkezésbe lépni, melyek pusztító, vagy jótékony hatást fejtettek ki, azaz erős, jelentős ingerként léptek fel az emberrel és a számára fontos növényekkel, állatokkal szemben.

A mitológiai ember számára az érzéki, a posteriori tapasztalatok, az ok és a magyarázat szintjén többnyire alárendelt értékkel bírtak, ugyanakkor előnyben részesítették a transzcendentális módon szerzett ismereteket. Utóbbit is ismeretnek kell tekintenünk, hiszen a mitológiai ember annak tekintette. Ebből adódik, hogy az ökológiai társadalmak mitológiai embere a transzcendentális megismerés sajátos eszközeit is alkalmazta, túlélése, adaptációja és lelki megerősítése, továbbá létbiztonsága megteremtése és növelése érdekében.

Közvetlen kapcsolatot akart kialakítani azon faktorokkal, amelyek pusztító, vagy jótékony hatást fejtettek ki, azaz erős és jelentős ingerként léptek fel az emberrel, illetve a vele kapcsolatos növényekkel, állatokkal szemben. Ezen tényezőket szabályozni is kívánta.

A varázslók, a mágia útján, saját erejükben bízva képesnek tartották magukat arra, hogy pl. megnöveljék a termés mennyiségét, esőt, napot stb. csináljanak. Ily módon egy igen sajátos, közvetlen, de részint transzcendentális kapcsolatrendszer alakult ki az arra képes, illetve kiválasztott egyének, és a Természet biotikus-abiotikus tényezői között. A transzcendens jelleg csak fokozódott, amennyiben az ökológiai tényezőket istenek személyesítették meg.

Lényeges, hogy ebben a kapcsolatban nem a hatással lépett összeköttetésbe a személy, hanem a hatás okozójával óhajtott kontaktusba kerülni, és azt számára kedvező módon befolyásolni. Érezte, hogy ott rejtőzködik az igazi ok, a lényeg, amely az eseményeket kiváltja. Ez a gondolkodásmód már egyértelműen ökológiai nevezhető. Így aztán a mágikus és fizikai értelemben szerzett létbiztonság teljesen összefonódott.

Nem kell 3500 évvel visszamennünk ahhoz, hogy találkozzunk a mitológiai emberrel. Napjaink törzsi varázslói a legtöbb esetben élő, leölt állatokat, avagy élettelen tárgyakat vesznek igénybe annak érdekében, hogy segítségükkel hatásosabban legyenek képesek előidézni a környezeti tényezők egyikének-másikának megváltozását. (Pl. a Felső-Nílus törzseinél az esőcsináló főnök esőköveket, lehántott nádat stb. alkalmaz a hatás elérése érdekében.) Tehát, a tényleges fizikai világ biotikus és/vagy abiotikus komponenseit kapcsolja össze az ugyancsak létező, de akkor éppen jelen nem lévő, óhajtott fizikai valóság jelenségeivel. Az érzékelhetőt, a pillanatnyilag nem érzékelhetővel társítja, s a tényleges fizikai világ tényezőivel kíván hatni az akkor még jelen nem lévő, tehát érzékfelettinek tekinthető tényezőkkel. A kapcsolat tehát mindenképpen több síkon zajlik, hidat verve a transzcendentális és az érzéki közé. Mégis ennek a hatására következik be a várva-várt környezeti esemény, legalább is a mitológiai ember ökológiai gondolkodásmódja szerint, amit úgy is értelmezhetünk, hogy gyakorlatilag a semmiből bukkant fel, azaz egy érdekes érzékfelettiből eredt, szakadt ki a varázslat hatására. Ennek ellenére a gondolat alapjaiban és szükségszerűen ökológiai, hiszen tényezőket kapcsol össze, hisz egymásra gyakorolt hatásukban és annak következményeiben. A varázsló hite ökológiai hit, pontosabban fogalmazva, transzcendentális elemeket is hordozó ökológiai hit.

A természethez való sikeres adaptálódás érdekében, a varázslók, királyok, de legfőképpen elődeik, elsődlegesen nem a törzsön, a nemzetségen, hanem a legfontosabb ökológiai faktorokon igyekeztek uralkodni. Léteznek ma is specialista varázslók, így pl. egyesek az erdőkkel, mások a mezőkkel, sivatagokkal foglalkoznak. Gyakorlatilag ezen területeket óvják, illetve megpróbálják önmaguk számára javítani a környezet állapotát. Mai ökológiai zsargonnal élve biotóp-királyoknak is nevezhetnénk őket, hiszen ökológiailag jól körülhatárolható egységeket felügyeltek.

Az egyiptomi művészetben biotóp-szerű ábrázolásokkal is találkozhatunk. Erről ír Dobrovits is: "Talán nem is nagyon ellenkezik ez az ábrázolási mód azzal a valóságos képpel, ami az egyiptomi ember elé országa legtöbb pontján tárul; sivatag, sivatagszegély, művelhető terület és a Nílus száz- és százkilométeres párhuzamos, hosszanti csíkok alakjában, minden mélység, minden összeolvadás nélkül." (15). Mindehhez hozzátehetjük,

hogy a biotóp-festők az illető élőhelyek állat- és növénytársulásait is megjelenítették. Ez figyelhető meg például a Santorini szigetén talált természeti freskókon is, így pl. a Tengeri Fesztivál címűn is (16), bár erről a tényről egy szó sem esik... Talán ez volt a vegetáció-térképezés legősibb módja...

Számtalan szerző nyomán, az elemek fölött uralkodó királyokról is tudunk, így pl. a tűz, eső, víz királyairól, melyekre Frazer, beleértve a biotópokat is a "természet részkirályai" elnevezést adja. Az a tény, hogy egy törzs, vagy nép mely növényeket, állatokat (közülük is mely fajokat/tekintett totemállatnak, tabunak, az egyértelműen a kérdéses área vegetáció-típusaitól, előfordulási gyakoriságuktól függött. Így példának okáért nem véletlen az európai indogermán népek fa-kultusza, hiszen párezer évvel ezelőtt Európát hatalmas erdők borították. Ebben is a természet determináló hatása mutatkozik meg, azaz, az ökológiai kényszerfeltételek mindenkor és mindenhol adottak voltak, és a hozzájuk való sikeres alkalmazkodás lehetett csak a túlélés záloga. Mindez nem valósulhatott volna meg ökológiai gondolkodás nélkül.

Az animizmus, jobban mondva az animista viselkedés, már önmagában egy rendkívül szoros együvé tartozást volt hivatott kifejezni, ember és természet között, hiszen lelket képzelt növénybe, állatba és mindenféle tényezőbe, mintegy egyenrangúsítva őket az emberrel. Ez azonban nem azt jelentette – akkor még nem – , hogy az ember e természetet magához emelte, hanem pusztán azt, hogy benne, vele és általa élt. Ezen viselkedési ponton érhető tetten a reinkarnáció születése is, amely végső soron minden élő egységét reprezentálja.

A fák indokolatlan elpusztítását a legtöbb törzsben büntették, hiszen az ökológiai társadalomban rendkívül erős volt az egymásra utaltság, nem csupán a különböző fajok, egyedek, de az élővilág különböző regnumai – növényvilág, állatvilág, ember – között is. Elsősorban a túlélést legjobban segítő, azaz a legnagyobb termést, legízletesebb gyümölcsöt hozó, vagy a gyógyításra legalkalmasabb fák és egyéb élőlények bírtak, illetve lettek felruházva szellemekkel, lelkekkel. Egy, vagy több szellem is lakozhatott egy fában. Ezek a fák szigorú védelem alatt álltak, így pl. Afrikában a majomkenyérfa, selyemgyapotfa, kókuszpálma stb. Nyugat-Afrikában a selyemgyapotfák kergét pálmalevél-övvel jelölik meg, ami azt jelzi, hogy tilos azokat kivágni. Ha mégis muszáj elpusztítani egyet, akkor előtte csirke- és pálmaolaj-áldozatot kell bemutatni.

Az animizmus egyik csúcsa a közép-amerikai baszoga törzsnél található. Miután a varázsló beleegyezett a szent fa kivágásába és a favágó bemutatta a szükséges csirke- és kecskeáldozatot, az első baltavágás nyomán szivárgó nedvből a favágó is szív egy adagot, s ilymódon tesvéri "viszonyba" lép a fával. (17)

Allat-ember rendkívül szoros összetartozását, az állat tulajdonságait az emberbe tápláló szertartások is mutatják. „Az egyik varázsló kivág egy kis darabot a vad füléből, szemhéjából, szívéből lábszárából meg homlokboréből, és szénné égeti. A fiúk sorjában leguggolnak eléje. A másik varázsló éles kővel sebet ejt mindegyiknek a homlokán a két szem között. A vad hamuvá porladt húsát összekeverik egy bizonyos fa összezúzott ágából készült porral, ezt a keveréket aztán a varázsló beledörzsöli a sebbe.” (18). Sajátos vérszerződés...

Ember-fa bensőséges viszonyát hivatott kifejezni a fákkal való beszélgetés is, ami természetesen két férfi között zajlik. A termést igénylő, vagy követelő a fa tövében áll, a válaszadó, a fa szerepében, a fa tetejéről igéri a bő termést. (17) Ember és más természeti lények ily mértékű misztikus és fizikai egybeolvadása már egy sajátos ökológiai természetfilozófiát tükröz, melynek célja ugyancsak a túlélés biztonságának növelése, hiszen az elképzelt vérségi kapcsolaton keresztül az ember közvetlen befolyással lehet az illető állat, vagy növény terméshozamára, fejlődésére – és így tovább. Ilyen megnyilvánulások mellett volt szükségszerű a mitológiai ember fogalmának kialakítása, hiszen fél lábbal a természettel egyesül, de magyarázatait, meséit jórészt az érzékfölöttiből kölcsönzi. Ez a kettősség tette alkalmassá az életre, annak elviselésére, a sikeres fennmaradásra, és ma is ez a motorja a vadaknak nevezett népek mentális élet-stratégiájának. Mindezen megállapítást további – itt nem idézendő – irodalom is támogatja.

A termékenység, a termékenyülés biztosítása és biztonsága ugyancsak azt jelzik, hogy a fontosabb, táplálékot nyújtó növényfajokat emberként kezelték. Így tettek pl. a szegfűszegfákkal a Maluku-szigeteken, ahol a virágzást azonosnak tekintik a nők ter-

hességével. Keleten a rizzsel bánnak hasonló gyengédséggel. Szigorú szabályok alá esik az emberek viselkedése a virágzó növények környezetében. Csendet, nyugalmat kell számukra biztosítani, nehogy elvetéljenek, mint az asszonyok.

Köztudott az a hit is, amely szerint a halottak szellemei is élhetnek egyes fákban, fajokban. (Pl. a Fülöp-szigeteken.) A közép- ausztráliai dieri törzs tagjai szentnek tartanak bizonyos fákat. Azt képzelik, hogy megváltozott alakban apáik testesülnek meg bennük. (17) Ha belegondolunk abba, hogy a virágzást az áldott állapottal, bizonyos fafajokat apáikkal azonosították és azonosítják ma is a világ néhány pontján, akkor lehetetlen nem észrevenni az ember-természet hallatlan közelségét, egymásrataltságát. Különösen érvényes lehetett ez a mitológiai ember korában. A mintegy 3500 éves egyiptomi halottaskönyv (19) a Mitológiai Ember jellegzetes alkotása. Hihetetlen hullámzásban, metaforák és allegóriák tobzódásában fonódik össze a földi és az isteni világ, megannyi metamorfózissal. Talán meglepő, de a halott célja éppen az örök élet elnyerése, az istenné válás, melyet nem kis próbatételek árán érhet el. De ha mindent "túlél", akkor kedve szerint változhat át valamely más lényé; állattá vagy növényé. A lélek például emberfejű madárként távozik a testből. Az elhunyt lelke félelmében összehord hetet-havat, miközben vad földi és túlvilági tájakon bukdácsol keresztül, éltetve a Nap erejét, mint istenséget, menekülve a krokodiltól, avagy a démonoktól...

Ma is bennünk él az az Egyiptomból származó logikai bukfcenc, amely szerint a földi életet a gyarló test csinálja végig, de a bennünk lakozó lélek egy jobb és főképpen az örök élet hordozója. Az a felfogás járja, hogy amidőn eltávozzunk az élők sorából, lelkünk elszáll. Csakhogy a halál pillanatában a lélek matériává válik, és a test örömeire áhítozik, amit szerencsés esetben el is nyerhet az, aki a földön nem művelt bűnös dolgokat, sem testével, sem lelkével.

Egyértelmű, hogy az antropopozitizmus igen nagy szerepet kapott az ember-természet kapcsolatában, hiszen az említett példák is azt jelzik, hogy bizonyos állat-, illetve növényfajokat emberi tulajdonságokkal ruháztak fel.

Az antropopozitizmus az antropomorfizmusnak azon aspektusa, amidőn emberi tulajdonságokkal, elsősorban lelki vonásokkal – pl. öröm, harag, szeretet, bosszúállás stb. ruházzuk föl a természet nem emberi lényeit.

Az antropopozitizmus a mitológiai ember egyik alapvető gondolkodási formája, hiszen elsődlegesen önmagát, saját lelkivilágát és társait ismerte, még akkor is, ha ez az önmegismerés – mondhatni – tudattalanul, mindenféle introspekció nélkül ment végbe. Éppen az antropopozitista viselkedés kialakulása volt a lelki garancia ember-természet békésnek mondható együttélésének, mentális találkozásának, mert az antropopozitizmus részben – pl. a fa szellemének oldaláról transzcendentális mentális kontaktusokban jut kifejezésre, hiszen az emberi indulatokkal földízített, kiszínezett természet valójában nem létezik; nem érzékelhető, tehát érzék felettinek kell nyilvánítani. Csakhogy a mitológiai ember, az ökológiai társadalom személyisége mindezt nem tudhatta, nem is tudta. De nem is volt szüksége erre a tudásra, hiszen pontosan ennek a hiánya vezette az élőlények megbecsülésére – illetve ez a tény is nagy szerepet játszott benne –, vagy éppen a tőlük való félelemre. Mert a homo sapiens természetében már akkor antro- és egocentrikus volt. Önmagát nem kívánta bántani. Antro- és egocentrikusságát azonban úgy tudta legnagyobb haszonnal forgatni, ha megbecsülte a természet lényeit, sőt; imádta azon ökológiai tényezőket, melyekből élt. Ez a lélektani állapot erős bázisa és jellemzője volt az ökológiai társadalomnak. Úgy szerette és bírálta el a lényeket, mint önmagát.

Az ökológiai társadalom emberére jellemző volt, hogy az idő fogalmát nem ismerték. Ez a jelenség a busmanoknál is nyilvánvaló (18), akik más természeti népekhez hasonlóan ugyancsak ökológiai, és/vagy csillagászati időben gondolkodnak.

A busmanok pl. nem ismerik az év, a hét fogalmait, számfogalmaik háromig terjednek, ugyanakkor azt feltétlenül tudják, hogy gyermekeik a száraz –, avagy az esős évszakban születtek, hiszen ez nagyon fontos. Fontos, hogy a gyermek az esős évszakban lássa meg a napvilágot, aminek egyértelműen ökológiai okai vannak. A Hold és a csillagok járását ismerik, hiszen ezek megfigyelése nem okoz gondot; igencsak feltűnőek az éjszakai égbolton.

"Ha az ember például megkérdezi a busmantól, milyen mesze esik ide egy bizonyos kút, megmutatja az égen azt a helyet, ahol a nap állni fog, mire gyalogszerrel odaérünk. Ha nagyobb távolságról van szó ezt mondja; egy éjszaka járásnyira, vagy két éjszaka járásnyira – aszerint, hány éjszakát kell úton tölteni. Tehát az éjjeleket és nem a nappalokat számolja."

A mitológiai ember számára múlt és jövő van együtt egy pillanatban, melynek eredője a most, az aktuális tennivalók világa. Logikus, hiszen nem lehet a múltban élni, vagy meghalni, a jövőt pedig csak a beavatottak /varázslók) és az álmok ismerhetik. (Mily nagy jelentősége van utóbbinak Hérodotosz történetírásában is ...) A most az emberé, a múlt és a jövő az isteneké, illetve az istenek gyanánt tisztelt állat- és növényfajoké. Megjegyzendő, hogy mai túlzott önbizalmával ellentétben, az ember feltűnően gyarlónak képzelte magát, mintegy beszorulva istenei és a természet titkos rezdülései, pl. a fák szellemei közé.

Nem rombolhatott, hiszen az ég és a föld szakadt volna rá... Kínjaiban, magasztos és hálálkodó pillanataiban inkább beszélt a természethez.

„Midőn bárkád az égi vizeken lebeg, testem a Földön fényedben fürdik... Kozmikus rend és harmónia árad belőled... Szíved túlcsoordul az örömtől, s a mennyei szívek békéje mély. Ó, Gyorsan-futó, ó Egyetlen, ó Királyi Úr. Minden létező minden eleven, tevékeny lény alkotója (Egyiptomi Halottaskönyv XV. fejezete.) Íme egy másik, jellegzetesebb *ökológiai fohász* a busmanoktól; „Elgyengültem a szomjúságtól és az éhségtől. Nagy Szellem, tedd, hogy életben maradjak! Tedd, hogy egy dinnyére bukkanjak; Tedd, hogy tojással telt fészket találjak! Nagy Szellem, üzd el a sötét fellegeket, Hadd lássam meg az eleséget! Hadd, hogy ásóbotom megmutassa nekem Hol rejtőznek a homokban a hangyatojások. Tedd, hogy édes gyökeret és mézet leljek, Vezess el egy kúthoz, Adj eleséget és italt! Nagy Szellem, add meg mindazt, ami kell nekem!” (19) Nyilvánvaló, hogy sem az úgynevezett „archaikus”, esetünkben mitológiai ember, sem napjaink „természeti népei” nem ismerik az ökológia fogalmát, hanem megélik azt! A gyermekszülések tekintetében a biztonság ökológiájának alapelvei kiemelt módon érvényesülnek (14). Vegyünk, egy ma még talán aktuális példát a busmanoktól, Bjerre nyomán. A bennszülött busman ösztönös mottója: a megszült gyermeket csak abban az esetben szabad felnevelni, ha ahhoz a táplálkozási és az anyagi-életteni lehetőségek adottak. Ezen ő nem morfondíroz, hanem tudja... Az első gyermeket azonban mindenképpen föl kell nevelni. A következőkben egy, az ökológiai társadalomra jellemző populációszabályozási formát fogunk megnézni, melyben természetesen az ökológiai gondolkodás dominál.

Amennyiben az anya meghal a szülésben, úgy megtörténhet, hogy valamelyik asszony magához veszi a gyermeket, de ha nincs erre a feladatra „szabad nő”, akkor az anyával együtt, elevenen eltemetik a gyereket is. Az ikreket szinte sohasem nevelik föl. Szülés után vagy rögtön megölik, vagy elevenen eltemetik őket. Valójában a busman anya egyszerre csak egy gyermeket tud táplálni, és csak egy gyermeket képes cipelni. Sem a rendelkezésre álló természetes tápanyagok, sem a tej nem elegendő két gyermek biztonságos felneveléséhez. Az anya nem kockáztatja mindkét gyermek életét, inkább egyet biztonsággal fölnevel, mert ennyit enged meg életformája és ökológiai környezete, mely utóbbi testi rátermettségéért is felelős. Az első gyermeket azonban akkor is felnevelik, ha netán testi rendellenességekkel született. A második, harmadik gyermekét mindaddig megöli, amíg az első gyerek szoptatását be nem fejezte. A szoptatás 3-4 éves korig tart, így a busmanok általában minden második utódukat megölik... Ez a tettük azonban nem tekinthető gyilkosságnak, hanem a „környezet eltartóképességének” a parancsa, azaz ökológiai parancs és ökológiai tett! Az ökológiai társadalmakban, továbbá a ma is létező „természeti népeknél”, törzsektől függetlenül, szerte a világban el kell sajátítani, tanulni kell az adaptációt.

Ez a folyamatsor leggyakrabban a férfivá avatás szertartás-sorozatában kap helyet. Ennek során nem mindennapi próbatételekkel kell megbirkózniuk a fiatalembereknek. Ki kell állniuk ökológiai környezetük minden kellemetlen faktorát, meg kell tanulniuk védekezni ellenük, és a maguk javára fordítani minden apró kis kedvező jelet... Megtanulják a természet adott biotópjában élő állatok viselkedését, az ott fellelhető növények sajátosságait; mérgező, ehető mivoltukat, begyűjtésük módjait, és ami különösen fontos, az

élő szervezetek életciklusait. Alkalmazkodni tanulnak, hogy túlélhessenek. Elsajátítják az alkalmazkodás különféle trükkjeit. Mindebben jelentős lélektani segítséget adnak az ősről szóló mondák, mítoszok, továbbá az ökológiai tényezők, illetve működésük transzcendentális mivoltának besúlykolása, melynek lélektani lényege éppen az, hogy az ember ne próbálja túllépni saját fizikai korlátait, ne képzelje magát többnek az őt körülvevő természetnél, mert abban az esetben akár az életével is fizethet. Mindezt nagyon komolyan is veszik az ifjak, hiszen ez létbiztonságuk mentális oka. Így valósul meg a család, a törzs fennmaradását garantáló, nemzedékről nemzedékre szálló ökológiai gondolkodás és ökogenetikai viselkedés, mely utóbbi elengedhetetlen a fiatalok zavartalan beilleszkedéséhez.

A nevelés során át kell élniök az éhezést, túl kell tenniük magukat fizikai leromlásokon, ki kell bírniuk a narkotikus hatást előidéző növények kellemetlen következményeit, olykor naphosszat szakadatlanul táncolniuk kell, hogy halálosan kimerülve és transzba esve, kapcsolatba léphessenek a szellemekkel. Bjerre írja: „A láthatatlan hatalmak tisztelete nemcsak az egyének jólétének, hanem az egész csoport anyagi és szellemi fennmaradásának is biztosítója. A szertartások és a rítusok újra meg újra megszilárdítják az egyes ember hitét, bizalmát, elégedetté teszik, biztonságot, erőt adnak nekik a napi élet megpróbáltatásainak és nehézségeinek elviseléséhez... Vallási eszméik a természettel való szoros kapcsolatban lelik magyarázatukat. Létük teljes egészében a természet adományaitól függ. Nem csoda hát, hogy ez a fizikai függőség lelkiéletükre is kihat: természetfeletti hatalmat tulajdonítanak a földnek, a növényeknek, az állatoknak.”(13).

Ez a kitettség az antik embernél is működött, bár nyilvánvalóan más és más ökológiai helyzetben voltak azok, akik erdővel borított vidékeken éltek, vagy akik szigetlakók voltak, avagy megint mások, akiknek a kegyetlenebb sivatagi viszonyokkal kellett birkóznuk.

Ez az ökológiai függőség a történelem során egyre csökkent, és a környezet, mint sajátos érték, fokozatosan el is vesztette jelentőségét. Sajátos paradoxon azonban, hogy ez az eltávolodás, melyről sokszor úgy beszélnek, mint az ember természetből való kiemelkedése, majd a felette aratott győzelem, lélektani szempontból tragikusnak bizonyult, melynek ma is tanúi vagyunk.

A nagy metamorfózis kezdeteiről

Furának hat, de a tapasztalatok mégis azt mutatják – pl. a néprajzi gyűjtések is (20) –, hogy az emberiség története, pszichikai oldalról úgy is felfogható, mint a mitológiai ember legyőzésére tett sorozatos kísérletek. Különösen a politika és a technika oldaláról érték súlyos csapások a homo sapiens ezen ősi felét.

A természet erőitől, lényeitől való relatív függetlenség már sokkal kevésbé tűrte az esendőséget, a társadalmi etikai normák – akár a görögöknél, a rómaiaknál, de főleg itt, a XX. században – pedig már kötelezővé tették a keménységet. Ezen felül, a szertartások, rítusok spontaneitását, természeti jelenségekhez való igazítottságát lassan felváltották az előírt, ajánlott rítusok, politikai dátumokat, évfordulókat kezdtek el ünnepelni, kezdetben a természeti jelenségek mellett, majd előbbieket fokozatosan elhagyva, melyek mind-mind lelki és szellemi traumát okoztak – és keltének ma is a szellemi értelemben legtörékenyebb élőlényben. A szekták, akár Krisztus idejében, akár manapság, éppen azért bírtak és bírnak oly nagy csáberővel, mert e mitológiai embert élesztik fel, annak minden borzalmával és képzelőerejével, a személyhez is címzett szertartások, beavatások mozzanataival. Mert valahol az individuum tűnik el fokozatosan a történelem során, melyet az ember magának csinál, az egyén, aki egykoron még biztos tudatában volt annak, hogy képes tevőlegesen hatni társaira, és elengedhetetlen szereplője pl. a termékenység táncoknak...

Az országok, poliszok közötti háborúk valójában akkor indultak meg, amikor már kihunyóban volt az egyéniség érvényesítésének hatékony lehetősége, amidőn már kihunyóban volt a szubjektumból táplálkozó öntudat, és kordába kellett kényszeríteni testet és lelket. A sereg azonban még egészen más volt, pl. a trójai háborúban, mint mondjuk a középkorban, vagy napjainkban.

Az Iliászban (21) még figyelnek egymásra a harcosok, még az ellenfelek is megszólítják egymást, sokszor sajnálkoznak is, látván egymás borzalmas halálát. Individuumok harcolnak egymás ellen és egymás mellett, csak a cél a közös. Minden harcos tiszteli a másik származását, pl. törzsét, a tájat ahonnan jött, a vadakat melyeket legott hajtott, vagyonát melyet maga szerzett, vagy híres őseitől kapott örökbe, díszes egyedi felszerelését – és így tovább. De szeretik, sőt ragaszkodnak isteneikhez, noha mindenkinek más a kedvence, és találkoznak is velük válságos óráikban. De így vannak a Nappal, a Holddal, a csillagokkal is, és még eszükbe sem jut az ellenség tulajdonát képező erdők, mezők elpusztítása, legföljebb asszonyaikra áhítoznak, hogy ágyasaikká tegyék őket, és az ő nemzetségük számára szüljenek utódokat. A nemzetségek, törzsek szempontjából mindennek óriási jelentősége volt, hiszen igen sok múlott a szaporulattól, az egészséges állatállománytól, a dűsfüvű legelőktől, folyóktól és az erdőktől, melyek nem csupán szent fákat, hanem makkot, gesztenyét, Pinea-gyantát, ciprus-kérget és még sokféle más nyersanyagot is szolgáltatottak.

A növénytársulásokat organizmusok gyanánt kezelték, akár csak Platón a Földet Timaiosban (14).

Homérosz hőskölteménye, az Iliász, egy nem mindennapi tettenérés. Véres, sokszor horror-szerű háború jelenik meg előttünk, telis tele emóciókkal, és nem utolsósorban tájakkal, etológiai és ökológiai aspektusú eszmefuttatásokkal. Micsoda egyveleg! A mitológiai ember metamorfózisának kezdete. Az álmok, az istenek, a természet lényei még azonos súllyal feszítették agysejtjeit, és ez a különös pszichés állapot bírkozott az intézményesített ölés tudatosításával, elfogadásával. Ez a találkozás az egyén számára tragikus volt, legalább annyira, mint amikor a kisgyermek végigél egy családi verekedést, ordítást.

Amidőn a naív lélek szembesül az aljasság intézményesített szabadságával, rájön, hogy bectelenül is szerezhethet magának földet, csordát és asszonyt. De akkor még valami talán visszatartotta... S mindezzel egy isteneiben még hívő, a természetben még gyönyörködő lélek kerül szembe. A homo sapiens már ekkor elkezdett visszavágnyi a családi, törzsi tűzhöz, az őszinte, spontán örömhöz és ünnepekhez, mondhatnám úgy is, hogy az örök vasárnapokhoz, amely a mentális és fizikai biztonság idillikussá vált bölcsőjét idézte fel számára.

Az ökológiai társadalmat óhajtvá vált a mitológiai ember nosztalgikus lényé.

Ezt a mitológiai embert álmódja vissza Nietzsche is, pl. A tragédia születésében (22) és a Zarathustrában (21), vagy Unamuno a „húsvér-ember” ideájában, A tragikus életérzés című művében (23). Mert kétséget kizáróan, tragikus életérzésűvé vált az ember, elsődlegesen saját cselekedetei tették azzá, melyeket önnön pszichéje ellen követett el, átlépve biológiai adottságait is. Freud és Jung lélektana talán nem a mitológiai embert kutatja, és – kis túlzással - siratja el? Vajon miért „rossz a közérzet a kultúrában?” (Freud egyik híres tanulmányának címe) (15).

A „tragédia születésének” nem csupán a dionüszoszi féktelenségek iránt érzett nosztalgia az oka, hanem az a komplex pszichés, szellemi metamorfózis, melynek során az emberiség letért a neocortex adta lehetséges csodák és emóciók ösvényéről, és áttért önnön lealjasításának egyre tudattalanabbá váló szférájába. Mondhatnánk: Madách falanszter-rendszerébe.

Az sem biztos, hogy Prométheuszt oly nagyon szerették, hiszen a tűz ellopásával olyan mesterségeket hozott az ember fejére, melyek nem egy esetben kimondottan a pusztítást szolgálták. Ha Zeust jószágos, ám keménykezű törzsfőnöknek tekintjük, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy a korabeli görög tragédiaíró miért éppen a jövőt is látó Prométheuszt köttette a szik lához. Prométheusz időszámításunk előtti 400 körüli elítélése még korántsem lehetett azonos a tudós felfedező elleni zsarnoki, ideológiai hadjárat. Utóbbi jelenség már a későbbi századokat idézi, így napjainkat is, hiszen miféle hatalom veszi komolyan az ökológiai kutatások eredményeit, és melyik az a nagyhatalom, ahol nem a fegyverkezés a legjelentősebb... Költői kérdések ezek...

Prométheusz uralomra jutott! Ezzel szemben Aiszkülosz borzalmas háborúk tapasztalataival bírt (24), így pl. részt vett a perzsák elleni hadjáratban, harcolt Szalamisnál, Plataiainál és Artemiszionnál. Valószínű, hogy nem kis lelki megrázkódtatások érhatték,

hisz pl. Arisztotelésztől is tudjuk, hogy mily érzékeny lelkületűek voltak a költők és a tragédiaírók (5).

Homérosz pedig még a szájhagyomány gyűjtője is volt, ugyanakkor szegény, tragikus sorsú emberként ismerjük, aki a kiskirályok dúsgazdag udvaraiban olvasta föl írásait. Kár, hogy alig tudunk konkrétumokat a görög tragédiaköltőkről, eposzírókról, de főleg Homéroszról, az azonban aligha kétséges, hogy őket is megérintette, vagy alkatuknál fogva talán még erősebben megrázta az a lelki átalakulás, melynek vége valamiképpen mindig borzalomba torkollt. Élő példák erre a tragédiák...

De most sütkérezzünk kicsit az Iliász mitológiai emberében, legyünk részesei testi és lelki küzdelmeinek.

Képzeld el Agamemnónt, amint fáradtan alszik sátrában. Azt az alvót, akinek az álmok még igen sokat jelentenek, még tudattalan állapotában is képes isteneivel érintkezni, tanácsait meghallgatni és megcselekedni.

„Minden más isten s minden jó hadszekeres hős végigaludta az éjt: csak Zeust nem fogta az édes álom: azon töprengett, mint tisztelje Akhilleuszt és hogyan öljön meg sok akháj harcost a hajóknál. És az a terv látszott lelkében a leghelyesebbnek, hogy gonosz álmoképet küld le az Átreidészra: ... Fuss csak a fürge akháj hajók felé, fuss, gonosz Álom: s ott sátrába siess Agamemnón Átreidésznek, hogy neki mindent, mit rádbízok, pontosan elmondj: szólítsd föl, hogy a fürtös akháj fegyverbe hívassa. ...mert most veheti be a trószok szélesútú várát... Szólt: s miután hallotta a szót, illant is az Álom: és az akhájok gyors gályáihoz ért el azonnal. Átreidész Agamemnónhoz ment: sátra ölében lelte: aludt már, ambróziás szender borította. Néleusz gyermeke képében lépett a fejéhez, Nesztóréban, akit minden vén közt a leginkább tisztelt Átreidész: s ezt mondta az isteni Álom... Hallgasd csak szavamat: Zeusznak vagyok én híradója...” (Második Ének, Agamemnón álma). (21). Az isteni parancs az Álomban manifesztálódik, majd utóbbi egy igencsak sajátos metamorfózissal, a táborban ténylegesen jelenlévő Nesztór „képét” veszi föl.

Nesztór már megszólalása előtt is döntő érv, hiszen remek ember, Átreidész igen nagyra becsüli. Micsoda naív hit és feltétlen bizalom – innen napjainkból... A már társadalomban élő, történelmet csináló ember prehisztorikus arca vetül elénk. Pedig itt már örült harc van, nagy seregekkel, és a fenti attitűdök, hétköznapi csodák már a múlt napfényes mezőin és szent ligeteiben maradtak, csak ezen tragédiáról még nem akar tudomást venni Homérosz kortársa sem. Pedig ez az a szellem, „...mely vállalva minden kockázatát, egykor védekezni fog a létezés minden morális értékelése és értelmezése ellen.” – írja zseniális meglátással Nietzsche, csak hogy ez az a szellem, amely elbukott a háborúban, megszülve a műfajokat is teremtő tragikus, pesszimista, nosztalgikus, melankólikus, dekadens életérzéseit – a történelem, avagy a szellem történelme során – , mint megannyi hasznavehetetlenné lett, terméketlen gyermeket, hiszen a belőlük fogant művek nem adhatták vissza az ember eredendő, naív megbecsültségét, s az egyének önbecsülését, továbbá mindazon értékeket, melyek ismét egészé és, ha tetszik, akkor az arisztotelészi értelemben is jóvá tehetők volna a legfőbb észlelynt, s talán alkalmassá egy újrakezdésre.

Természeti és természetes „érték-milliárdok” is szunnyadnak a sorok mélyén, amidőn a rajongás természetes ízét is éreztetve beszél pl. etológiai jelenségekről, beágyazva fontos emberi cselekvés-sorokba, mintegy egyenrangúsítva azokkal. Íme: „Híveim, argosziak fejedelmei és vezetői, hogyha ez álmoképről más szólt volna közöttünk, úgy vélnők hazudik, s még inkább visszariadnánk: ám az látta, ki büszkén vallja, hogy ő a legelső: lássuk: mint vértézhetnök fel akháj fiainkat. – szólt Nesztór. Így szólt és legelől indult kifelé a tanácsból.

Fölkeltek s tették, mit a népek pásztora mondott, mind a jogart tartó fejedelmek; a nép meg özönlött. Mint amikor méhek raja röpdös sűrű sereggel, sziklaüreg-mélyből új s új csapatokban özönlök és a tavasz mezejére kiröppen fürtös alakban, és itt surran az egyik sűrű raj, ott meg a másik: így jött sűrűn a nép sátrakból, fürge hajókról, és a magas part mentén mind csapatokban özönlött gyűlésre; s a Hír, Kronidész-küldött közöttük lángra kapott...” (Második Ének).

Úgy érzem fölösleges lenne kommentárt fűzni ezen gondolatokhoz.

A következő esemény egy önálló kis mitológiai történet, amelyben a sárkány verebeket fal föl, s ez a mozzanat a szemlélőket meglehetősen távoli következtetések levonására készíti.

Odüsszeusz mesélte: „...tegnap, tegnapelőtt volt csak, hogy az argoszi gályák Aulisz alá gyűltek, hogy vést vigyenek Priamoszra; a szentelt oltáron, forrás köribe gyülekezve áldoztunk a haláltalanoknak nagy hekatombát, szép boglárfa alatt, hol a víz bugyogott fel; nagy csodajelelt láttunk; sárkány jött vérszínű háttal, rettenetes, melyet maga Zeuszt küldött a világra: oltárunk mögöl ez nekilendült gyorsan a fának: ott fönn meg verebek voltak, kicsi gyöngö fiókák, legmagasabb ágán, levelek sűrűjébe lapulva, nyolc kicsi, és a kilencedik anyjuk volt, aki szülte; mind fölfalta a szánnivalóan csipogókat a sárkány; sírt a fiókáiért, repesett körülöttük, az anyjuk, s az tekerözve, a szárnyánál elkepta a sírót. Majd miután elnyelte a többi után az anyát is, véle csodát mutatott, aki hozzánk küldte, az isten: Csalfa Kronosz fia kővédermesztette a sárkányt; és mi csak álltunk ott, s bámultuk, hogy mi esett meg. Hát hogy az isteni szörnyű jel jött áldozatunkhoz, Kalkhász (a jós) nyomban utána eképe mondotta a jós-szót; Miért némultatok el, hosszúhajú harcos akhájok? Terv-eszelő bölcs Zeuszt e csodát minékünk maga küldte, későt, késve-beteljesülőt, hívet sose vesztőt. Mint ahogyan verebet falt föl kicsinyestül a sárkány, nyolc kicsit és a kilencedik anyjuk volt, aki szülte, úgy mi kilenc évig küzdünk majd Trója tövében, szélesútú várunk tizedikben már a miénk lesz.” (Második Ének.) Ebben a kis jelenetben is tökéletesen működik a mitológiai ember, szinte minden specifikumát élénk tárja. De azért nem árt, bárha spekulatív úton is, de bepillantánunk a kérdéses történet ökológiai aspektusaiba is.

A klasszikus kor embere nem volt meglepődve, ha kígyóval találkozott, és minden biztonnyal jóval gyakrabban lehetett szemtanúja lakmározásának és egyéb viselkedésének, mint mondjuk a ma élő, a természet lényeit alig-alig látó és gyakorlatilag tudatosan sohasem megfigyelő – ki vétel a terepbiológus! – emberke.

A sárkány itt is minden valószínűség szerint kígyó lehetett (sok esetben sárkány és kígyó szinoním jelentésű, avagy együtt emlegetett, így pl. az „uroboros sárkány” Olympodosnál (24)., avagy a kígyó és a krokodilus által alkotott szörnypár, amely szintén a saját farkába harapó kígyó rokona, de számos esetet sorolnak föl a „Jelképtár” szerzői is/, mégpedig valószínűleg egy éppen vörös barnás hátat viselő nőstény keresztves vipera, mely fajra jellemző a fészekrablás. A látomás mögött tehát valószínűsíthetően a természetben már látott esemény áll. A vipera egyébiránt nagyon félelmetes tud lenni:... – „kerekes tüzes szeme igazi éjszem...” – írja Brehm (25), fejének mintázata pedig különösen ijesztő lehet, főleg falás esetén.

A mitológiai ember – többek között – éppen az, aki, mert úgy bukkan fel a mítoszokban, tragédiákban, illetve olybá szerkeszti és írja meg az eposzokat, vagy úgy meséli el ismerőseinek, hogy beleszövi saját, a természetben átélt, valós megfigyeléseken alapuló élményeit. Röviden: etológiai-ökológiai aspektusokat is közöl, melyek nélkül a történet nem is jöhetne létre, hiszen – mint azt eddig is láttuk – az emberi és állati szereplők, éppen ezen tapasztalatok alkalmazásával kapnak karaktert. Erről a jelenségről azonban azért nem filozofálnak az antik bölcsek, mert ez számukra „természetes” volt, mint ahogyan Arisztotelész számára is természetes jelenség volt a tragédia megszületése, műfaji szerkezete, verselése.

A következő példa az utóbbi megjegyzéseket megerősíti.

Nesztór szól Agamemnónhoz, kérve, hogy hírnököket küldjön „a fürtös akháj daliák” gyülekezésére. A parancs kiadása után Homérosz veszi át a szót, élénk varázsolva a természet és a lélek fantasztikusan szárnyaló harmóniáját és a mitológiai ember szellemét, amely együtt lüktet valamennyi lény belső világával.

„Ők vitték a hírt, s amazok gyorsan gyülekeztek, Átreiószt körül állva a Zeuszt-táplálta királyok rendezték seregük; s a bagolyszemű Pallasz Athéné köztük vitte örök, nem-öregvő, nagyszerű pajzsát: szépenfont színarany száz rojt repesett körülötte, százökör értékű volt egy-egy borja a pajzsának.

Evvel száguldott-lobogott az akháj seregben s buzdított viadalra...

S nékik a háború lett szebb, mint elevezni...

...

Mint pusztító tűz ha emészti a rengeteg erdőt fönn a hegyek tetején, s nagymesszire terjed a fénye: sűrű fegyverek ragyogása, mikor kivonultak, úgy szállt át a magas levegőn, csillogva, az égig. Mint amikor szárnyas madaraknak, sok raja röpköd, vadludak és darvak, vagy hattyúk hosszú nyakukkal Kaüsztrosz medre körül szállonganak, Ázsia rétejein, föl-le, a szárnyukkal kérkedve, s amint lepihennek itt vagy amott, csattog zajuk és visszhangzik a rétség: így jött sűrűn a nép sátrakból, fürge hajóktól ... S ott álltak viruló mezején a sikamandroszi partnak, számtalanul, valamint a levél s a virág, ha tavasz kél. Mint amidőn a legyeknek sűrű sok raja röpköd, melyek a pásztorakol tájékán körbe keringenek, hogyha a tavasz hajt már, s tele édes tejjel a sajtár...” (Második Ének.) Megtudjuk, hogy mely madárnemzetségek vonulnak, és azt is, hogy hová. Amennyire látomás Athéné alászállása, ugyanúgy megfigyelt valóság a ludak, darvak, hattyúk vonulása, melynek megjelenítése egyáltalán nem csorbítja az eposz patetikus mivoltát, sőt; gondolatban elénk varázsolja Ázsia sztyeppjeit, gazdag madárvilágát, kék eget, vakító nap-sugarát.

Athéné élő alakja, kígyós pajzsa és egész lényé maga a misztikum, melytől szorongásuk feloldását várják az akháj daliák, de mindez hiába, mert az idill, a boldogság nem az ő osztályrészük többé. Az az érzés, a légóceánban szárnyaló madaraké, avagy a zümmögő legyeké, melyek részei, sőt részesei az otthont idéző pásztor-idill világának.

Egy hősi ének cselekménysorozatában ez a tény nem lehet tragikus, főleg azért nem, mert végső soron az istenek és a férfibecsület kívánják a harcot, de valahol az egyén pszichéjében, a csata borzalmainak megélésében mégiscsak tragédia. Lélekben tehát már kezd kettéválni az állami kötelesség és a természetben élt természetes lét tudata, s ezért is van oly nagy szükség az istenek, félistenek, vagy éppen nagyrabecsült harcosok általi folytonos közbenjárásokra, melyek tulajdonképpen lelki győzködések.

Ha úgy tetszik, akkor a tragikus életérzés szikrája már adott, de még van hová visszatérni. A visszatérés helye pedig a családi-természeti idill, így kötőjellel kifejezve, hiszen a családok, törzsek, tevékenységük zömét a természetben, a természettel folytatták le, így pl. a földművelést, legeltetést, az ültetvények kultikus és mezőgazdasági gondozását – és így tovább. Mert egyszerű en ezek voltak a leggyakoribb feladatok a hétköznapokban, akár csak az „írásbeliség előtti” világban (8), vagy a homéroszi időkben. Mindkettőt az ökológiai társadalom mitológiai embere alkotta és tartotta életben.

Az ökológiai társadalmak az úgynevezett „preliterate society” időszakában keletkeztek és virágoztak. Ez a sajátos társadalom, a természettel egyetemben teremtette meg a mitológiai embert, a már ismertetett pszichével, gondolkodásmóddal. Az antik kor ugyan csak magán viseli az ökológiai társadalom specifikumait, hiszen az ember még nagyon függ az éghajlat, az állat- és növényvilág változásaitól, viselkedésétől. Ugyanakkor a mitológiai ember hiedelmeit egyre inkább rendezett vallásos és filozófiai keretek közé vonja, de sohasem rombolja le eredeti természetét. Ellenkezőleg! Eposzokban, tragédiákban, filozófiai dialógusokban, főleg a természetfilozófiai értekezésekben csodás gazdagságában tárja elénk a görög géniuszt, de még követője is, a római álmodozó.

A bennünk élő mitológiai ember

Az elkövetkezendő néhány sorban saját gyűjtéseimből teszek közzé néhányat.

Egy hosszabb és öt rövidebb „történetet” ismertetek, mert elmondóik leginkább történeteknek titulálták azokat.

Magam sem tudom minek nevezni őket.

Az első történetet egy 3 éves kislány mesélte nekem kérdés-felelet formájában, és mi tagadás az „utánzó mágia” Frazeri fogalma rémlett föl bennem. Íme: Ákoska egy talpraesett nagy kópé. Imád rajzolni, s közben jókat szórakozik, beszélget magában. Rajzai meglehetősen absztrakt kinézetűek, de ennek ellenére mindnek szigorú jelentése van. Egy alkalommal arra lettem figyelmes, hogy Ákoska, a lapjaira rajzolt kriksz-krakszokat iszonyú energiával döfködi tollával. Megkérdeztem tőle: „Miért bántod a rajzodat, vagy a papírt bántod? Nagyon csúnyán összeszúrkáltad!” Ákos meglepő feleletet adott: „Csúnya bogarat rajzoltam, és nem szeretem a bogarakat. Agyoncsapom!” És tovább folytatta önfelelt szurkálásait, szitává lyuggatott papírszeletkéjén. Majd kisvártatva ismét kérdezős-

ködtem tőle: „Miért csinálod ezt? Gondolod, hogy így majd nem fognak bántani a rovarok?” „Igen!” – felelte határozottan, majd hozzátette: „Most legalább az a csúnya légy sem csíp meg többet, ott, ni az ablakon!” „Ha papíron agyoncsapod őket, akkor nem tudnak megcsípni?” – folytattam. „Igen, akkor megdöglenek a legyek, és nem bántják többé Ákoskát!” Hát így történt! A másik történet egy 6 éves gyermek spontán megnyilvánulása volt. Állt az ablakban, nézett az ég felé és beszélni kezdett. Nyári délután volt. Azt a címet adnám mondókájának, hogy „A reggel az égnél magasabbra megy”.

„Amikor elmúlik a reggel és eljön a nappal, akkor a reggel elrejtőzik. Fölmegy az égnél is magasabbra, a csillagok közé. A nappal is az ég mögül száll alá. Az este a csillagok közül száll le az égre, és ettől lesz sötét.” A harmadikat egy ötven év körüli testvérpár – hölgyek – adták elő nagy izgalmak közepette, egymás szavába vágva. Nekem az „átviteli mágia” jutott róla eszembe...

Megjegyzendő, hogy mindketten 6 elemet végeztek.

A történet úgy teljes, ha egy kicsit a körülményeket is ismertetjük.

Iréne és Mariska csodás lények voltak. Takarítani jártak egy nagy családhoz, de maguk is családtagoknak számítottak. Sokmindenen zsörtölődtek, de valójában rajongtak „úrhölgyeik” iránt.

Egyszer történt, hogy az „Anni kisasszony”, hosszú szenvedés után, otthonában elhunyt. A halott elszállítása után, másnap takarítaniok kellett a szobában. Valójában két nagy összenyitható helyiségről volt szó, és a köztük lévő ajtó már meglehetősen rozoga állapotban volt.

Meg is esett a riadalom. A jelentős járműforgalom miatt az ajtók alaposan megrázkódtak, és a két hölgy fejvesztett rohanásba kezdett. Az elhunyt hugának újságolva elmondták, hogy „...mi nem takarítjuk tovább azt a szobát, mert az Anni kisasszony még most is rázza az ajtót. Ezelőtt két nappal még ő is megfoghatta a kilincset. Biztosan rajta maradt a szelleme, vagy belekerült az egész ajtóba, és most nem engedi meg, hogy megfogjuk, és azt se, hogy takarítsunk nála! Ezen kívül még el sem temették, még itt van közöttünk a föld felett és biztosan figyel bennünket. Csak ő rázhatta azt az ajtót! Várni kell legalább egy hónapig, amíg be lehet menni abba a szobába, ahol meghalt valaki, mert különben baj történhet az ott settenkedővel! A szelleme még amúgyis soká itt lesz közöttünk!” Nem volt mit tenni. Meg kellett érteni aggodalmukat.

Ezen incidenstől számítva a család más tagjai sem merték nagyon betenni a lábukat abba a bizonyos helyiségbe, csak „végszükség” esetén. Mint később elmondták nekem, hatással volt rájuk a két hölgy elbeszélése, és néha már azt képzelték, hogy a halott szekrénye, és az abban maradt ruhái még mindig uralma alatt állnak, de ezt gondolták bútorairól is. Kezdték hinni abban, hogy tényleges kapocs létezik az elhunyt és ittmaradt tárgyai között...

A negyedik történetet egy 40 esztendő, diplomás férfi mesélte nagy mosolyogva, melynek a „Rejtélyes konyhakövek” címet adtam.

„Fekete-fehér, pepita kövezet volt a konyhában. Kissé ütött-kopott, de nagyon szerettem, mert maga volt a labirintus. Közlekedni lehetett benne. A fehér karcolások apró kis alagutak voltak a fekete lapokon, s az elkopott fehér szín helyét fura alakzatok vonták be.

Primadonna módjára lehetett lépegetni a köveken. A legfontosabb az volt, hogy elkerüljem a balesetet. Volt ugyanis néhány olyan szakasz, illetve oly mértékben meg rongálódott konyhakő, melyre nem lehetett rálépni. Aki rálépett, menthetetlenül balesetet szenvedett, legrosszabb esetben azonnal meghalt, de számíthatott rá, hogy már nem fog sokáig élni. Hát így kerülgettem azt a 3-4 konyhakövet, még kisiskolás és középsulis korban is, és talán még ma is azt tenném, ha meglenne az a konyha.” A következő egy csodás gyógyulás története, mely szerint a szerelem is képes gyógyítani, sőt talán az egyetlen nagy érzés, mely a távolból is óriási hatást gyakorolhat arra, akit imádunk. Egy fiatal, harmincas éveit típró férfi mesélte nekem. „Budapesten kezdődött az az eseménysor, mely valóban megtörtént – kezdte az elbeszélő. Csendes, dohányfüstös este volt, és gyengéd harmóniák közepette társalogtam ismerősömmel. Aztán csengettek.

Két másik hölgy lépett be a szobába. Az egyikre különösen felfigyeltem. Sovány volt, sápadt, haja barna, félhosszú, szemei nagyok, ábrándosak. Pár szó után kiderült, hogy

az illető fiatal lány nagyon beteg. Rákos. Teste telve vágásokkal, lelke szenvedésekkel gyötört.

Beszélgetés közben egyre inkább megszerettem, és úgy éreztem, hogy szerelmemmel képes leszek meggyógyítani, még akkor is, ha távol leszek tőle. Faggattam életmódjáról és azokról a helyekről, ahová szeretett járni, sétálni, üldögélni, gondolkodni. Majd egyszer csak megszólaltam: én képes vagyok arra, hogy téged meggyógyítsalak. Abban is biztos vagyok, hogy erre rajtam kívül senki más sem képes. Neked a lelkeddel kell meggyógyulnod. El kell menned azokra a helyekre, melyeket ajánlok neked. Erdők, rétek, és az a kis park, melynek padján üldögélni szoktál. Ezek azok a legfontosabb helyek, majd megneveztem az erdő, rét pontos helyét is. A lány láthatóan megkönnyebbült.

A lány néhány napig rokonainál maradt. Láttam aludni, elcsigázva feküdni, és néha úgy éreztem, hogy nem vette komolyan mondandómat. De mindketten tudtuk, hogy más lehetősége már nincs...Én mindenesetre imádkozni, és lélekben lobogni kezdtem érte. Erről nem lehet szóban többet mondani.

Aztán többé nem találkoztunk. Évek múltak el, talán három, vagy négy. Aztán 1994 egyik tavaszi éjszakáján különös álmom volt. Mindenféle utcán, nyomortelepen, földalatti folyosókon bóklásztam, majd hirtelen egy fura, vasrácsos kapuval fedett, de nagyon világos helyiségben találtam magamat. Ott várt rám az a lány, mosolyogva, kitárt karokkal, szerelmesen... Sápadt volt, de mosolygott, vékony volt, de erősebbnek tűnt, mint régen, haja derekáig omlott.

Nagyon szegénynek tűnt, de élt! Megöleltem, és úgy éreztem, hogy ennek az álomnak sohasem lehet vége. Majd felriadtam. Még aznap reggel elrohantam telefonálni, és megtudtam, hogy a lány meggyógyult! Lehet, hogy tényleg én voltam a tettes.” Jelen dolgozatban szereplő utolsó mesének a „Teremtésmítosz az atomkorszakban” címet lehetne adni.

Végül íme egy megejtően gyöngéd történet, melyben néha a technika nyelve is felsejlik. Alkotója arra kért, hogy ne áruljam el kilétét.

„Kezdetben volt a Káosz, a mindent elborító rendetlenség. A szeretet és a szerelem, de a gyűlölet és a bizalmatlanság is csupán apró kis atomokban, parányokban létezett. De voltak, és egy időpillanatban, egy nagyon fényes, színét változtatni képes gömböcske, továbbá egy mindig fekete kis részecske, a szó szoros értelmében egymáshoz csapódtak. Nagy volt a csodálkozás! – Milyen érdekes vagy te kis színjátszó gömböcske! Hogy-hogy nem vettelek eddig észre, hiszen egymás mellett éltünk itt a nagy Káoszban? – Nem láttál, mert túlságosan közel voltam hozzád, én meg mindig valami fényességre vágytam, nem holmi kis fekete pontra. Így aztán nem is tudlak nagyon értékelni, valójában nem vagy a zsánerem...

– Én sem szeretem a nagyon csillogó micsodákat. Félek tőlük, hátha megcsalnak, hazudoznak, én meg hiszek nekik. Nem gondolom, hogy mellém egy hozzád hasonló gömböcske lenne való. Inkább egy másik fekete pont. Csak az a baj, hogy azok nem érdekelnek.

– Igazad van. Én is hasonlóképpen vagyok a dologgal, de jó magam meg nem szeretnék megvakulni társaim csillogásától. Azt sem tudom, hogy ők miért villognak. Én azért, mert egyszerűen ilyenek keletkeztem, amiről nem tehetek. De nézd a többieket! Nem győzik csiszoltatni magukat más és más fényes testecskekkel, hogy még szebbek legyenek! Most mit mondjak, mit tegyek – meditált magában a fekete pontocska. Úgy tűnik, hogy ez a fényecske mégsem olyan hiú és butuska, mint a többi. Még csak csillagnak sem nevezi magát...

Telt múlt az idő, de a két kis részecske sehogyan sem tudott egymástól megszabadulni. Bár kétségtelen, hogy a mágneses viharok sokszor fényévnyi távolságra röpítették őket, és az is igaz, hogy körülöttük millió részecske élt, de ők minduntalan egymásra gondoltak.

Sorsuk a megpróbáltatás lett.

Akkoriban voltak keletkezőben a csillagok, és minden kis parányt magukhoz vonzottak a nagyobb összletek, melyekben már összegyűrtan voltak jelen a kicsiny gömböcskék. Láta ezt a kis csillogó és a feketecske is, és sejtették, hogy szerelmük nem tarthat már soká. De azért arra elég volt, hogy megtudják: van egy érzés a világegyetemben, amivel semmi más sem versenyezhet, létezik valami olyan készletés, amely mindig hűségre szólít, és hiába van sötétség, ott mindig fényességet teremt az a hatalmas vonzódás,

amit ők csak úgy neveztek: élet. Pokoli viharok után úgy döntöttek, hogy összekapcsolódnak, és bármi is legyen sorsuk, nem engedik már el egymást.

Így is tettek, csak hogy éppen abban a pillanatban kez dődött a Föld genezise, és a kék bolygó minden parányra igényt tartott. Érezték, hogy szétszakítják őket, hogy elváljanak egymástól, de azért csak kapaszkodtak...

Nagy összeforrottságuk legyőzhetetlen volt, és egyszerre csak növekedni kezdtek. Tárgult előttük a tér, egyre hatalmasabakká váltak, míg végül egy óriási robbanás hatására millió apró kis párocskára szakadtak. Úgy érezték, hogy meghaltak, de valójában nem ez történt. Kitöltötték a végtelent, s belőlük lett a föld és az ég.

Ők a végtelenben is összeérnek és egymással szemben élnek. Örökre egymást nézik már. A fényecskéből lett az ég, a fekete gömböcskéből a föld. A világ végezetéig élnek, tovább, mint bármely földi lény, melyek ugyancsak belőlük sarjadtak." Ugy gondolom, hogy most sem lenne érdemes magyarázkodni, vagy ismétlésekbe bonyolódni. Így jó, ahogy van, mert így emberi.

Érdekes azonban, hogy magam is milyen tanácstalan voltam az itt közreadottak megnevezésében. Mese, történet, mítosz, vagy valami más? Elképzelhető, hogy ezen a görögök nem törték a fejüket. Ott, és akkor, a mitológiai ember világában sokkal inkább életstílus lehetett mindaz, amire ma már csak úgy könnyedén ráaggatunk egy szót, a nominalisták módján.

Egy azonban bizonyosnak látszik: él bennünk Valaki a régmúltból, ami nem pusztán a hipnózis alatt nyilatkozik meg, valaki, aki folytonosan visszavágyik a természet valamely zugába, és a természetesség érzésébe. Mindannyian megpróbálunk újraálmodni, s aztán újrakezdeni valamit, ha már kimondani nem illik...

Meditáló összegezés

Különösen aktuálisnak tartom, hogy akkor, amikor az embert szűk szakmájával teszik egyenlővé, amidőn a mentálisan redukált, „egydimenziós ember” (26) néz szembe önmagával és megnövekedett gondjaival, akkor mutassunk fel belőle valamit, ami valódi mélységeiből fakad, akkor fordítsuk a múltat is megvillantó tükör felé, hogy megpillantsa azt az önmagát, akire például nem illik az a mondás, hogy „aki sokat markol az keveset fog”, hiszen az ilyen típusú álbölcsességek sulykolása ember, és tudomány ellenes. A Homo sapiens legfőbb és legszebb tulajdonsága éppen az, hogy teljességre vágyik, és ezt a kiteljesedést minden gondolkodó fő elérheti – legalábbis elméletben, ha például adottak hozzá a társadalmi viszonyok is –, ha képes egy, igenis a szubjektumából is fakadó filozófiai, gondolkodási rendszer kifejlesztésére.

Márpedig ezt a homo sapiens – biológusként szólva minden egyede több-kevesebb sikerrel megteszi, hiszen mindenről véleménye van, méghozzá egyedi, hiszen csak az adott személyiségre jellemző módon juttathatja kifejezésre észrevételeit.

A szakmák sem egy távoli bolygón, hanem magában az emberben születtek, méghozzá a természettel való ügködése, és a róla való elmélkedése eredményei képpen. Így aztán valójában fölösleges szakbarbárról, avagy holistáról beszélni, mert mindkét állapot csak a kívülálló számára lehet egyértelmű, amúgy nonszensz, mivel a holista is a szakmájából kiindulva az, aki, de a szakbarbár is ki akar bújni szűkre szabott szellemi ketrecéből, és akár tudatosítja magában, akár nem; a teljességre vágyik.

Jelen szerző is ökológus mivoltából lett – mondjuk úgy, hogy természetfilozófus.

Rá kellett ébrednem arra a nem szakmai trivialitásra, hogy minden természetkutatás – legyen az bármennyire is szakirányú – egyben természetfilozófia is – persze a színvonalak különböznek –, és vice versa. A bűvárkodónak ugyanis illik tudnia, hogy Ki az, Aki kutat, miért kutat, és egyáltalán megtudhat-e valami biztosat...

Meggyőződésem, hogy az emberi gondolkodás az evolúciós és az aktuális időskálán egyaránt szabályozott. Minderről Freud is ír, rendkívül szemléletesen, bár aligha az általunk érintett témakörben. Az én és a külvilág viszonyát elemezve mondja, „...eredetileg az én tartalmaz mindent, később választja le a külvilágot magáról. Mai érzésünk tehát csupán összezsugorodott maradéke egy átfogó – sőt egy mindent átfogó – érzésnek, mely az én és a külvilág bensőségesebb kapcsolatának felelt meg...” (27).

Majd eképp folytatja: „Van azonban hozzá jogunk, hogy feltételezzük az őseredetnek a fennmaradását a mellett a későbbi mellett, mely belőle lett?” Válasza egyértelmű igen. Hiszen „lelki területen a primitív fennmaradása oly gyakori, hogy példákkal bizonyítani sürgősen...” – legföljebb napjainkban, hiszen gyakorlatilag már természetfilozófia sem létezik... A természetből való genezisünk rögzös képei ma is bennünk élnek, hiszen „... a lelki életben semmi sem pusztulhat el, ami valaha képződött, ...és alkalmas körülmények között...ismét napvilágra kerülhet...” – például a filozófusok műveiben, vagy, ahogy példáinkban láttuk, akár mindenféle pszichoanalitikai eljárás nélkül is születhetnek mesék, mítoszok, melyeknek mélyén ott mozgat az ökológiai gondolkodás.

Platón, Nietzsche, avagy napjaink gyomnövénykutatójának gondolkodásmódja sokkal közelebb lehet egymáshoz, mint gondolnánk. A legnagyobb különbség közöttük az, hogy valamennyien eltérő ökológiai és humánökológiai kényszer-feltételek között éltek, ami alapvetően meghatározta a természettel szembeni viselkedésmódjukat, ugyanakkor Platón és kortársai még igencsak közel voltak az ökológiai társadalomhoz, melyben a mitológiai ember élt, míg pl. Nietzsche már, az antik időkhöz viszonyítva egy alapvetően technokrata és lelkileg sokkal komplexebb módon frusztrált és frusztráló környezetben, társadalomban létezett. Hol voltak már akkor Nyugat-Európa erdőrengetegei, példának okáért az a Herciniai erdő, amely az i.e. 1. századig a Rajnától keletre „ismeretlen távolságokba terjedt.”(17.) Szinte ponttá zsugorodtak az egykori hatalmas kenti, surreyi és sussexi erdők, és így jártak az Itália északi részét borító szil-, gesztenye-, és tölgyerdők is, de beszélhetünk a görög földről is, mondjuk az egykori arkadiai erdőkről, vagy Kréta szigetéről is, ahol a „Lefka Ori”, az „Oros Idi”, és az „Oros Dikti” enyhén szólva nem egykori önmaguk...Kopárosodó kőtengerré válnak. Na és hol vannak ma már a szent ligetek és az az egykori ember, aki a természetbe járt imádkozni, ott találta meg az ő szentháromságát, amely az olvasónak már bizonyára ismerősen hangzik: őáltala, ővele és őbenne...

Vajon miről elmélkedhetett a világ az időszámításunk körüli időben, ha nem a természetről? Napjainkban pedig a „természet degradációja” a legfőbb téma az ökológiában. Sok kérdés fölmerül ezzel kapcsolatban. Csak néhány közülük: a természetes környezet gyors leromlása talán nem frusztrációs forrás? Pikáns kérdés: voltak-e gyomok az ökológiai társadalomban? Napjainkban „gyomkérdés” is van...

Csaknem egy évszázada már annak, hogy emberek hálnak meg a levegő szennyezettsége miatt. Megrázó művet publikált erről Cohen és Ruston 1925-ben, Angliában, ahol a koromhullás következtében a házak megfeketedtek, elsősorban Leeds iparvidékén. Fura, de aktuális kérdés lehet az is, hogy vajon lehet-e egy pusztuló természetet, pl. ritkuló erdőket, elgyomosodott réteket stb. úgymond szeretni és becsülni? Létezhet-e szeretet esztétikai élmény nélkül? Egyes körökben már az a kérdés is napirenden van, hogy érdemes-e, megéri-e megmenteni a környezetet...? Mindezekben csak az lehet a vígasztaló, hogy az ökológiai gondolkodás ma is él, de jobbra már csak egy pusztuló világon elmélkedhet, és lassan végképp átcsap humánökológiába: az ember által lerombolt természet, avagy művi környezet mennyiségi és minőségi vizsgálatára. A védetté nyilvánított növényfajoknak áruk van, mint a hamburgernek...Ezen a tényen az eszmei érték magasztos frázisa sem segíthet, legföljebb morbid humorral látja el...No persze senki sem követelheti meg, hogy mondjuk az egykori germán törzsek szigorával járjunk el például a fák rongálóival szemben, akiknél a bűnös köldökét kivágták és a fának arra a részére szögezték, amelyről lehúzta a kérget, majd addig hajsolták a fa körül, míg belei a törzsre tekeredtek...„A büntetés célja nyilvánvalóan az – írja Frazer –, hogy a halott kérget a bűnöstől vett élő pótlékkal helyettesítsék; ez az életet életért törvénye, amely az ember életét követeli a fa életéért.”

Kegyetlenség! – kiált fel a jólinformált századunkbéli, az egocentrikus emberszerető és demokrata, aki lényegében már a Hobbes-i dogmák szerint kénytelen folytatni „patkányharcát”, ahogy azt Bertalanffy kifejezte (28). Mindezt a pénzért és azért teszi, hogy nyáron elutazhasson Rhodosra, avagy Santorini szigetére...

A költő pedig elszólja magát; „hogy ne feleljek aznap egy kőre léptem én...”/Radnóti Miklós/. Siker esetén a kő szentté fog válni, amely megment, megvéd.Esetleg visszafelé jövet felveszem, asztalomra teszem, megdörzsölgetem és a zsebemben hordom, avagy a nyakam köré tekerem egy madzaggal... Ó Homérosz! Hát még mindig velünk vagy? Az utcára pedig savas eső zuhog...

„A város peremén, ahol élek, beomló alkonyokon mint pici denevérek, puha szárnyakon száll a korom, s lerakodik, mint a guanó keményen, vastagon.” Így kezdődik József Attila csodálatosan szárnyaló eposza a koszról, nyomorról, telve ökológiai dilemmával és történelemmel...

„Csak nézzetek, a drága jószág hogy elvadult a gép! Törékeny falvak reccsennek össze, mint tócsán gyöngye jég, városok vakolata omlik, ha szökken; s döng az ég.” Hát nem így van talán? De a legcsodásabb számomra ebben a költeményben az, hogy a mocsokból kikandikál a mitológiai ember lelke; a patetikus, vesztében is hinni képes ember, no és a denevérek, a falvak, a tócsán recsegő „gyöngye jég”, vagy éppen a döngő ég és a guanó... Mint amidőn Homérosz fűz természeti magyarázatot egy-egy történéshez, vagy éppen az emberi jellemet kívánja megragadni zúgó patakok, dühödt oroszlanok, szárnyaló madarak és kígyók képében.

S közben évezredek teltek el. A tájat a felismerhetetlenségig leigáztuk, de önmagunkon ugyanezt nem voltunk képesek maradéktalanul végrehajtani. Következmény: nem bírunk alkalmazkodni a magunk teremtette viszonyokhoz, mert igazából nem is lehet. Nem másba ütközik ugyanis az adaptáció sikeressége, mint a biológiai lény testi-lelki mivoltába, röviden: élettani és genetikai folyamatokba, s akkor még nem szóltunk a lélekről...

Fölösleges ezen megjegyzést itt statisztikai adatokkal, pl. a szívinfarktusok gyakoriságával illusztrálni, hiszen azokról minden nap hallhatunk.

„Az ember olyas valami, a minek fölébe kell kerülni.” nyilal belém Nietzsche. Ma már világos, hiszen ez lenne az egyetlen járható út az evolúció ösvényén. Csakhát, egyelőre úgy tűnik, hogy „erényei miatt megy tönkre...” Ezért is kellene egy kicsit előről kezdeni.

Ott, ahol egykoron ciprus-, vagy tölgyfaliget volt, ma autópálya húzódik... A zsuppfelelő házak helyét lakótelep bitorolja... A pásztor, s nyája helyét öntözőcsatorna éktelelteti... A Malia palota romjai nosztalgiává élednek a szemlélőben... Az Akropolisz fölemel, de leginkább elkedvetlenít: miért nem vonulnak le lépcsőin az egykori szereplők? Igazából talán a múltban szeretnék élni? Tüskés növényekkel benőtt, bűzös társulások a nagyvárosok peremkerületeiben, melyre nagy közönnyel néz le egy ókori oszlopfő...

Múlt és jelen kontrasztja, és sajátos együttélése, melyet leginkább az elmúlás kapcsol össze, az egyetlen elkerülhetetlen létmozzanat.

JEGYZET

- (1) *Bergson, H.*: Teremtő fejlődés. Akadémiai Kiadó, 1987.
- (2) *Popper, K. R.*: A historicizmus nyomorúsága.-Akadémiai Kiadó, 1989.
- (3) *Darwin, Ch.*: The Descent of Man and Selection in Relation to Sex. Princeton Univ.Press, 1981.
- (4) *Anzenbacher, A.*: Bevezetés a filozófiába. Herder, 1993.
- (5) *Aristoteles*: Poétika. Kossuth, 1992.
- (6) *Szabó, Á.- Kádár Z.*: Antik természettudomány.-Gondolat, 1984.
- (7) *Thomson, G.*: Az első filozófusok. Kossuth, 1975.
- (8) *James, O. E.*: Prehistoric Religion. In: "Historica Religionum. Handbook of the History of Religions." C.J., 1969.
- (9) *Worster, D.*: Nature's Economy. A History of Ecological Ideas. Cambridge University Press, 1984.
- (10) *Odum, E. P.*: Fundamentals of Ecology. Saunders, 1971.
- (11) *Juhász-Nagy P.*: Egy operatív ökológia hiánya, szükséglete és feladatai. Akadémiai Kiadó, 1986.
- (12) *Majer* (1994)
- (13) *Aristoteles*: Metafizika. Dunántúl Pécsi Egyetem Könyvkiadó és Nyomda RT. Pécs, 1936.
- (14) *Kiss T.*: Játék a biztonságért. A biztonság ökológiája címszavakban. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 1993.
- (15) *Dobrovits A.*: Irodalom és vallás az ókori Egyiptomban. Akadémiai Kiadó, 1979.
- (16) *Marinatos, N.*: Santorini. Archaeology, history, religion. Athens.
- (17) *Frazer, J. G.*: Az Aranyág. Századvég Kiadó, 1993.
- (18) *Bjerre, J.*: Kalahári. Gondolat Kiadó, 1964.
- (19) Egyiptomi halottaskönyv – Farkas Lőrinc Imre Kiadó, 1994.
- (20) *Vöő G.*: Természet – mitológia – kulturális szimbólum. A Tordai-hasadék mitológiája. Ethnographia, 1992., 3-4. pp.177-205.

- (21) *Homérosz*: Iliász. Szépirodalmi, 1988.
- (21) *Nietzsche, F.*: Im-ígyen szóla Zarathustra. Grill K. Könyvkiadó Vállalat, 1908.
- (22) *Nietzsche, F.*: A tragédia születése. Európa, 1986.
- (23) *Unamuno, M.*: A tragikus életérzés. Európa, 1989.
- (24) *Aiszkülosz*: Leláncolt Prométheusz. In: Görög drámák. Európa Kiadó.
- (24) *Kákosy L.*: Egyiptomi és antik csillaghit. Akadémiai Kiadó, 1978.
- (25) *Brehm, A.*: Az állatok világa egy kötetben. Átdolgozta Rapaics Raymund. Budapest, Légréda Nyomda.
- (26) *Marcuse, H.*: Az egydimenziós ember. Kossuth, 1990.
- (27) *Freud, S.*: Rossz közérzet a kultúrában. Kossuth, 1992.
- (28) *Bertalanffy, I. von*: ...ám az emberről semmit sem tudunk./Robots, Men and Minds/. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1991.
- (29) *Jungen, B.-Frandsberg, G. C.-Langlais, R.-Lyttkens, Ch.*: What is Human Ecology? Humanekol. Skrifter 10. Göteborgs universitet, 1991.
- (30) *Kiss T.*: Élet-lélek-szubsztancia. Egy XX. századi ökológus beszélgetései Arisztotelésszel. Martineum Kiadó, Szombathely, 1991.
- (31) *Kiss T.*: Természetfilozófiai antropológia hiánya és szükséglete a felsőoktatásban. Iskolkultúra, 1994. IV.évf. 9. pp. 20-32.
- (32) *Mumford, L.*: A gép mítosza. Európa, 1986.
- (33) *Platón összes művei*: III.kötet, Timaios. Európa, 1984.
- (34) *Válogatások a hippokratészi gyűjteményből*. Gondolat, 1991.